

SUMRAK IDEOLOGIJE – DRUŠTVO BUDUĆNOSTI

Marko Raguč

Potreba za promjenom jedna je od osnovnih ljudskih potreba. Uvijek se susrećemo s tim problemom. Ali o promjeni, može biti, najviše govore oni koji ne posjeduju sposobnost da se mijenjaju. Upravo takvi najviše govore o promjenama, a na vlastitom primjeru ne dokazuju kako bi se ta promjena trebala ostvariti. Promjena je nešto što je imanentno ljudskoj egzistenciji. Život je zasnovan na promjeni unutrašnjih i vanjskih lica. Taj proces traje od rođenja, pa sve do smrti. Baš onako kako postoje stepenice promjena u egzistenciji individue, tako prostoje stepenice promjena u egzistenciji kolektiva, društva, tj. Ljudske zajednice. Ali među te dvije kategorije postoje jako velike razlike. O tome je pisao Guy Debord u knjizi *Društvo spektakla*: "Za Hegela pitanje više nije bilo kako tumačiti svet, već kako tumačiti promenu sveta. Ali, pošto je sebe ograničio na *puko tumačenje* te promene, Hegel predstavlja samo *filozofsku* kulminaciju same filozofije." Potrebno se mijenjati, kako bismo modernizirali društvo, usvojili nove vrijednosti, dosegli poboljšanje na svim mogućim planovima. Ali u stvarnosti postoje problemi kada je u pitanju ostvarivanje procesa promjene. Promjena je mogućnost prilagođavanja. Onaj ko umije da se prilagodi, on preživljava, i nastavlja egzistenciju. Onaj ko ne može da se prilagođava, od/umire. Čovjek posjeduje jako razvijenu sposobnost prilagođavanja. Ljudska povijest to potvrđuje. Ono najbolje u ljudskoj civilizaciji, nastalo je kao posljedica promjene i prilagođavanja. Nešto novo se

doseže isključivo kroz promjenu. Promjena podrazumijeva i otvaranje. Onaj ko se ne otvara, on vremenom vene, jer se njegov svijet ne obogaćuje, već siromaši iz dana u dan.

Taj proces je uzajaman. U jednoj zajednici postoje društvene snage koje se mijenjaju, otvaraju, ali istovremeno i one koje su zatvorene, koje guše promjene. Među njima postoji borba. Nekad nadvlada jedna struja, a nekad druga. Čitav je svijet zasnovan na prožimanju navedenih procesa. Egzistencija starog i novog svijeta je uporedna. Mladost vrši pritisak "odozdo" kroz potrebu progressa i promjene, dok je starost zasnovana na pritisku "odozgo", koji podrazumijeva represiju i održavanje postojećeg stanja. O tom problemu je na približno sličan način govorio i Michel Foucault u svojoj knjizi *Volja za znanjem: istorija seksualnosti*: "Objašnjavaju nam da se – ako je represija, još od doba klasicizma, zaista osnovni vid veze između moći, znanja i seksualnosti – osloboditi možemo samo po visoku cenu: potrebno bi bilo, ništa manje nego prekršiti zakone, dići se protiv zabrana, provaliti rečju, povratiti uživanje u stvarnosti, u prvašnje stanje i uvesti pravu novu ekonomiju u mehanizme moći; jer politika uslovljava i najmanji bljesak istine." Tu se odvija generacijska borba. To je tako bilo oduvijek, od prastarog doba i antičkih mitova. To su dvije suprotstavljene perspektive. Stari svijet se bori za opstanak, pokušava da se održi što duže, da produži biološku egzistenciju. Međutim, u tom procesu se pravi preveliki pritisak na Novi svijet, jedan neizdrživ pritisak, koji najčešće na kraju proizvede konflikt.

U nekim kulturama taj konflikt nije postojao. U plemenskom životu američkih Indijanaca postojao je generacijski balans između starih i mladih – ali najčešće je taj odnos zasnovan na sukobu. To je povezano s patrijarhatom, s ekonomskim stanjem. Gdje je ekonomsko stanje bolje, generacijske tenzije su manje. Gdje je ekonomsko stanje loše mogu da pređu u stanje jednog ropstva. Međutim, postoji dublja istina kada su u pitanju ti procesi, jer niti stari niti mladi ne posjeduju stvarnu moć. Postoji druga društvena sila, diktat totalitarne ekonomije, koji porobljuje i jedne i druge. O tome je sjajno pisao Debord: "Gde god se uspostavi potrošačko obilje, duž fasade sačinjene od iluzornih uloga, javlja se još jedan spektakularni antagonizam: između mladih i starih. Prave odrasle osobe, ljudi koji su gospodari svojih života, zapravo ne postoje. U isto vreme, neprestano podmlađivanje postojećeg ni na koji način

nije odlika onih koji su danas mladi; taj mladalački polet je prisutan samo u ekonomskom sistemu, u dinamici kapitalizma. *Stvari* su te koje vladaju i koje su mlade, neprestano se otimajući za prestiž i zamenujući jedne za druge." Dakle, ekonomija porobljuje i to je očajno stanje.

Međutim, povijest uvijek donosi nova pravila igre, novu konstelaciju, koja zahtijeva prilagođavanje. Ono je nužno. Ali potreba navedenog prilagođavanja je toliko ekstremna, da jedan Svijet mora da odbaci sve vrijednosti, koje je cijelog života njegovao, kako bi se prilagodio. Tu nastaju problemi. Problem je ta nemogućnost promjene jednog tromog i konzervativnog svijeta. U neku ruku je to razumljivo. Na primjeru raspada bivšeg jugoslavenskog društva vidjeli smo da su bili vidljivi upravo navedeni procesi. Decenijama nakon Drugog svjetskog rata dominirao je jedan ideološki sistem, koji je prožeo sve društvene procese. Međutim, tok povijesti je neumitan. Novi vjetrovi su počeli duvati. Oni su nanijeli turobne oblake promjena na nebo jednog umirućeg svijeta. Sve vrijednosti su morale biti prevrednovane. Ali kako poništiti vlastite ličnosti, koja su oblikovane i egzistirale tako dugo, a koju novi kontekst negira, obezvređuje i potiskuje. Upravo je to bio osnovni problem jugoslavenskog društva. Nije moglo da se prilagodi. Možda bi i moglo da je dopuštalo alternative. Taj sistem se sam urušio upravo svojim osnovnim nedostatkom, a to je prevelika centralizacija i sistemsko onemogućavanje alternativnih društvenih modela. Zapravo na društvenu scenu je isplivala jedna loša alternativa, derivat jednog ideološkog sistema, koji pripada mračnoj prošlosti, s kojim je jugoslavenski sistem bio u konfliktu tokom Drugog svjetskog rata. O tome Debord veli: "Samozadovoljno pristajanje na status quo može da koegzistira i s čisto spektakularnim oblicima pobune: *samo nezadovoljstvo postaje roba čim ekonomija obilja razvije kapacitete za preradu te naročite sirovine.*"

Vidimo kako kapitalizam može da komercijalizira i bunt i nezadovoljstvo. U tom slučaju postaju sirovina, roba, interesno upregnuta demonstrirajući lice i naličje progressa, ekonomske eksplozije. Vidimo da se odvijaju mnogi retrogradni društveni procesi koji mirišu na fašizam, ali ne znamo odakle sve to dolazi. Kao da djeluje jedna jaka podzemna društvena struja, a da se ne nazire njeno porijeklo. To je podzemni svijet povijesti, koji je preživio i koji nastavlja svoje razorno djelovanje. Skriveno u institucijama i medijima.

Ponovno Debord: "Fašizam je otvoreno pokazivao svoje pravo lice: bilo je to nasilno oživljavanje mita, koji poziva na učešće u zajednici zasnovanoj na drevnim pseudovrednostima: rasi, krvi, vođi. Bio je to *tehnološki opremljeni primitivizam*." Možda taj svijet i danas djeluje kao jedan paralelni sistem, u ilegali, s ciljem da se u budućnosti ponovo vrati na pozornicu povijesti. Ako se taj podzemni svijet fašizma ponovo vrati na svjetsku binu na sasvim novi, nepredviđeni način, jedno je sigurno - oživjet će i zaboravljene antifašističke motive i strasti otpora.

* * *

Najzad, u bivšim kolonijama crne Afrike, koje su ostale tesno vezane za američku i evropsku buržoaziju, lokalna buržoazija nastaje tako što prisvaja državu (najčešće na osnovu vlasti tradicionalnih plemenskih poglavica). Strani imperijalisti ostaju pravi gospodari tih zemalja, ali u određenoj fazi njihovi domaći akteri mogu da budu nagrađeni za prodaju lokalnih proizvoda, tako što će dobiti lokalnu državu – državu nezavisnu od lokalnih masa, ali ne i od imperijalizma.

G. Debord, *Društvo spektakla*

Ključno je razmotriti problem odnosa ekonomije i bio-politike. Kada je riječ o ekonomskim procesima, zemlje post-jugoslavenskog prostora su zanimljive samo u jednom pogledu i to kao prostor ekonomsko-ideološkog izobličenja, izvrtanja demokratsko-liberalnih globalnih procesa. Posrijedi je prostor ruševina, upropaštene industrije i ekonomije, svojevrsna "siva zona", još neintegriaran u zapadnoevropski ekonomski poredak. To su zone na čijem primjeru se može potpuno razobličiti ekonomsko-politička praksa dominacije zapadnih razvijenih zemalja. Riječ je o bizarnoj deformaciji, o "boljkama" koje su za ljude s ovih prostora hronična dijagnoza i koje mogu u budućnosti biti simptomatično kobne za vladajući poredak (u ovom slučaju Europske Unije). Neki značajni evropski filozofi, kao Bernard-Henri Lévy, Bosnu su doživjeli kao koncentraciju svih bitnih problema s kojima se suočava moderna Europa, kao stanje izuzetka, koje priziva ili potvrđuje pravilo. O tom problemu je pisao Terry Eagleton u *Ideji kulture*: "Država koja obuhvaća više od jedne kulture stoga nužno ne može biti pravedna prema svima njima. Upravo

je težnja unutarnjoj povezanosti između kulture i politike prouzročila tolike krvave obračune u modernome svijetu, budući da različite društvene skupine teže vlasti nad istim dijelom teritorija."

Tako da je istinita tvrdnja da problemi Bosne i Hercegovine u budućnosti mogu postati fatalni problemi Unije, jer sistem puca tamo gdje je najslabiji, a nacionalizam na evropskom tlu i nivou je nešto što može da razori njeno integrativno tkivo. To je stanje kada ne postoje "objektivni ciljevi društva" i kada partikularne sile, boreći se za dominaciju, gube orijentaciju i pravac kretanja. To se najbolje zapaža na planu ideološko-političke egzistencije i deformacije tih sistema koji su se borili za prevlast tokom 20 stoljeća, čak i ranije, (najbolji primjer je Bosna, u kojoj se, rubno i pasivno doduše, reaktivira otomansko nasljeđe). Međutim, u svijetu budućnosti tehnologija će biti temeljna ideologija. Ona će zamijeniti religiju koja pokazuje manjkavosti, jer podržava postojeći sistem, zasnovan na nepravdi. Debord piše: "Religija je afirmisala kosmički i ontološki poredak, koji je odgovarao interesima gospodara, tumačeći i ulepšavajući sve što je društvo *trebalo, a nije moglo da obezbedi.*" To ne treba miješati s dugom spiritualnom tradicijom koja čuva humanističku supstancu.

To nema veze s kršćanstvom jednog Bernarda iz Clairvauxa, niti s dubinom njegove teološke misli. Međutim, ako je izvorna religija instrumentalizirana dnevnom politikom, a politika vođena golim kapitalom, onda neminovno dolazi do anomalija preprisutnih u savremenom društvu. U tom smislu religija postaje roba, kao što je politika, odnosno bio-politika, prije svega roba s etiketom, čijim inženjeringom se upravlja iz "velikih kuhinja". Još jedanput Debord: "Sve dok uloga ekonomije, kao osnove čitavog društvenog života nije bila primećena, niti shvaćena (upravo zato što izgleda tako poznata), dominacija robe nad čitavom ekonomijom se sprovodila na prikriven način. U društvima gde je stvarnih roba bilo malo ili gde su bile teško dostupne, novac je bio prividni gospodar, predstavnik jedne više sile koja je ostajala nepoznata. Sa sve većom podelom rada i početkom masovne proizvodnje za globalno tržište, koje je donela industrijska revolucija, roba je konačno postala vidljiva sila koja *kolonizuje* čitav društveni život. U toj tački, politička ekonomija je sebe nametnula kao dominantnu nauku i kao nauku o dominaciji."

Zašto je bitno upravo ovo Debordovo zapažanje? Zato što razotkriva taj totalitarizam kapitalizma i pripadne tehnologije koji od svega prave robu, a religija je politika pasivnih i rubnih zemalja isključivo jedan unosan biznis. Možda ne tako unosan kao neki drugi resursi ali nije zanemariv. To je preupadno upravo na političkom nebu Bosne i Hercegovine gdje se sudaraju različite religije i na njima izrasle ideologije, na način da se ljudima nudi privid i spektakl, znači, shvaćene kao roba koja donosi profit i ima tržišnu vrijednost. Iz globalne perspektive i kultura i tradicija balkanskih naroda je roba, a transnacionalni zapadni kapitalizam je zainteresiran za njih isključivo kao robu. "Transnacionalni kapitalizam slabi nacionalne kulture, baš kao i nacionalne ekonomije, kozmopolitizirajući ih.", napisao je Terry Eagleton. Riječ je o svojevrsnom prevođenju nacionalne kulture i ekonomije u jedan globalni poredak. Sasvim jasno, osnovni motiv je da se prevede, prenese kapital, a ako se uz to prevede i prenese nešto od kulture, to nije zgoroga. Tako da je ta ideološka supstanca naše stvarnosti nešto što je predmet globalne manipulacije.

Taj proces se ne odvija samo na razvalinama post-jugoslavenskih zemalja, nego širom svijeta. Kada je riječ o trenutnim ideologijama koje dominiraju na post-jugoslavenskom prostoru treba kazati da se radi o svojevrsnim recidivima prošlosti. To su ideologije koje su konačan oblik dobile neposredno prije, tokom i nakon Drugog svjetskog rata, a koje su se preobražavale, ali nastavile svoju egzistenciju sve do današnjih dana. Riječ je o prostoru, kojeg prati zla kob prilagođavanja dominantnim imperijama, koji nema snagu da uspostavi vlastiti ideološki sistem, nego uvijek biva rovaren vanjskim uticajima. Tako da su i današnji ideološki sistemi zapravo trabanti velikih sila – sve te silne frakcije u sukobu nemaju vlastito tlo pod nogama. Neki su proruski, neki pronjemački, ili pro-američki, ili pro-turski. Religije u tom pogledu ne zaostaju, jer prate odnos snaga na ideološko-ekonomskom planu, iznevjeravajući svoju temeljnu misiju, koja bi morala biti izvan i iznad svih jezičkih, nacionalnih i drugih razlika. Tako nastaju neki turbo-folk oblici religije, koji zapravo postaju jedna forma ideologije. O tom problemu je još u davna vremena pisao Ivo Andrić, kada je u svojim romanima i pripovijetkama problematizirao poziciju perifernih balkanskih naroda u odnosu na imperijalne centre. Ne može se koncept nacije na Balkanu porediti s konceptom nacije u Njemačkoj ili Francuskoj. O tome govori i Terry Eagleton: "Upravo je zov *patriae* pokretao građane u Francusku revoluciju; ali *patriae* je bila i mjesto

Slobode i Razuma koji su neosporno bili isključivo francuski. Ali, imajmo na umu da će samo neke kulture – one koje su već nadišle primitivno klan-sko promišljanje i dosegnule nešto slično civilizaciji – biti prijemčive za te više političke oblike." Taj problem se do danas zadržao, samo je dobio sasvim nove oblike. Sve te ideologije, koje danas dominiraju na našim prostorima, kao što je rečeno, recidivi su totalitarnih sistema 20 stoljeća.

O njima je mnogo pisano, jer su obilježili jedno stoljeće i proizveli velike društvene potrese i stradanja. Dovoljno je sjetiti se Fritza Langa i njegovog filma *Metropolis*. Riječ je o nijemom filmu koji je snimljen 1927. godine koji je još u rano vrijeme kada je film kao umjetnost bio u povoju, imao preciznu viziju budućih totalitarnih društava – zasnovanih na dominaciji tehnologije. Zatim je tu Orwellov roman *1984*, koji je također distopijski pogled u budućnost. *Hic et nunc* te nedostatke nadomješta ideologija. Tamo gdje nema ekonomije, tehnologije, postoji ideologija, koja služi samo tome da se prikriju stvarni problemi i stvarni nedostaci. Toga problema dotakao se i De-bord: "Diktatura automobila, te robe-vodilje prve faze ekonomije robnog obilja, ostavlja svoj trag u vidu autoputeva koji razdiru stara gradska jezgra i podstiču sve veću disperziju. Unutar istog procesa, delimično obnovljeno urbano tkivo ubrzano se kristališe oko "fabrika za distribuciju" – džinovskih prodajnih centara, izgrađenih usred nedodije i okruženih hektarima parkin-ga. Međutim, ti hramovi grozničave potrošnje izloženi su istoj, neodoljivoj centrifugalnoj sili, koja ih odbacuje čim oko sebe razviju dovoljno urbanih elemenata da bi bili zamenjeni novim prodajnim centrima. Međutim, tehnič-ka organizacija potrošnje je samo najvidljiviji aspekt opšteg rastakanja, koje je grad dovelo do tačke da počne da troši samog sebe."

Virtuelna stvarnost, kao sredstvo tehnologije upravljane iz globalnih centara, već je napravila prodor u stvarnost post-jugoslavenskih zemalja, na način da ide u korak s ekonomskim procesima, vidljivim i nevidljivim. Stvarnost zasnovana na principu nestvarnosti koja se ljudima nameće kao objektivna istina. O tim distopijskim turbulencijama izvana je pisao De-bord: "Sagledan u celini, spektakl je u isto vreme rezultat i cilj vladajućeg oblika proizvodnje. On nije samo dekor stvarnog sveta, već sâmo srce nestvarnosti ovog društva. U svim posebnim aspektima – vestima, propagandi, reklami, zabavi – spektakl predstavlja vladajući oblik života. To je sveprisutna afirma-

cija već načinjenih izbora, kako u oblasti proizvodnje, tako i u oblasti potrošnje vezane za tu proizvodnju. I oblik i sadržaj spektakla služe kao potpuno opravdanje uslova i ciljeva postojećeg sistema. Spektakl je i stalno prisustvo tog opravdanja, jer on uspostavlja monopol nad najvećim delom vremena koje ljudi provode van sâmog procesa proizvodnje."

Pojmovi kao što je ekonomija i bio-politika neraskidivo su vezani. Pojedinaac nije predmet bio-politike već vrsta, koja se zasniva na načelu kontinuiteta života i produženja vrste. Pojedinaac je tu samo u jednoj kratkotrajnoj ulozi. Njegova uloga je da u uslovima kakvi vladaju napravi kompromis i produži život. Onaj ko nije zaokupljen tom temeljnom društvenom strategijom ili biva odbačen ili se ignoriše. Bio-politika je inženjering koji ima za svoj cilj genetski kontinuitet vrste. Svi društveni kapaciteti su upregnuti u tom smjeru, prije svega obrazovanje, a kasnije i tržiše rada. Što počiva na konceptu bio-politike nagovjestio je Michel Foucault: "Drugi pol, koji se obrazovao nešto kasnije, sredinom XVII veka, usredsredio se na telo-vrstu, na telo prožeto mehanikom života, telo koje služi kao podloga biološkim procesima: razmnožavanju, rađanju i smrtnosti, stanju zdravlja, životnom veku, dugovečnosti i svim okolnostima koje ga mogu činiti podložnom promenama; o njima vodi računa, preuzimajući ih na sebe, ceo niz intervencija i *regulativnih nadzora*: to je *bio-politika stanovništva*. Disciplinovanje tela i regulisanje stanovništva sačinjavaju dva pola oko kojih se razvila organizacija moći nad životom. Postavljanje, u doba prosvetiteljstva, te velike bipolarne tehnologije – anatomske i biološke, jedne koja je okrenuta pojedincu, druge koja je okrenuta vrsti, jedne usmerene prema mogućnostima tela, druge koja gleda u životne procese – karakteriše moć čija najviša funkcija od sada možda više neće biti da ubija nego da, s kraja na kraj, obuhvati život."

Kroz koncept bio-politike se ostvaruje princip društvene ucjene. Totalitarni sistemi su imali bio-politiku kao svoj prioritet. A sve to podrazumijeva jedan složeni spektar potreba. U te procese su uključeni svi društveni kapaciteti društvene ucjene bio-politike. Taj sistem ucjena je ljudski izum. A kapitalizam je zasnovan na gomilanju kapitala, kroz jedan manje ili više prikriven 'robovlasnički sistem' podjele rada. Ponor između bogatih i siromašnih zemalja je ogroman, kao i između bogatih i siromašnih ljudi. Potrebno se pozabaviti time kako su procesi bio-politike položeni u sadašnje društveno

stanje post-jugoslavenskih zemalja. Za početak navedimo Foucaulta: "Ta bio-moć bila je, u to ne treba sumnjati, element neophodan za razvoj kapitalizma; kapitalizam se mogao obezbediti samo po cenu kontrolisanog ulaganja tela u proizvodni aparat i uz pomoć prilagođavanja fenomena populacije ekonomskim procesima." U Bosni i Hercegovini je bio-politika povezana sa etno-nacionalizmom u izrazito ekstremnom obliku koje se ogleda kroz konstantno kršenje elementarnih ljudskih prava iz prostog razloga što je riječ o društvu zasnovanom na nepravdi, jer je sama pravna organizacija društva utemeljena na svojevrsnoj legalizaciji nepravde. A to se dogodi kad je nešto u korijenu pogrešno trasirano i ulazimo u začarani krug iz kojeg nema izlaza. Ali to da procesima bio-politike upravlja etno-nacionalizam je neosporno. Tako dolazi do toga da ne postoje, ili nisu u prvom planu, "objektivni ciljevi društva", nego tri paralelna sustava, koji jedan drugog ugrožavaju (i kroz to ugrožavanje se potvrđuju), i pri tome zanemaruju potrebu postojanja zdravo zasnovanih institucija i "objektivnih ciljeva društva". Mislim da je korijen svega toga u lošoj sposobnosti prilagođavanja, a ona je povezana s provincijalnim mentalitetom koji ne može da se otvara, a time i mijenja, usvajajući novu kulturu života. Kako je moguće da tako dugo vlada jedno takvo pred-političko stanje, da vlada plemenski princip uz stalno isticanje plemenskih interesa? Razlozi svemu tome su, sasvim jasno, neriješeno pitanje odnosa nacije i države, koji se oblikovao na ruševinama komunizma nekadašnjeg jugoslavenskog društva. Komunizam je na svoj način i po svojoj mjeri riješio problem nacionalnih identiteta, koji moderna Bosna i Hercegovina ne može. Društvena transformacija je zasnovana na slabom prilagođavanju ne kao što čine civilizirana društva bez rata, stradanja i sukoba.

Ali to nekada nije moguće. Upravo se tog problema dotakao Giorgio Agamben u svojoj knjizi *Homo sacer. Suverena moć i goli život*: "I samo zato jer je posvemašnje postajanje biološkog života *političkim* odlučujuća činjenica, moguće je razumjeti doduše neobjašnjivu brzinu s kojom su se u našem vremenu parlamentarne demokracije mogle preokrenuti u totalitarne države a totalitarne države gotovo bez prekida u parlamentarne demokracije. U oba je slučaja do preokreta došlo u kontekstu u kojemu se politika već odavna pretvorila u biopolitiku i u kojemu je bio ulog samo još u određenju koji se organizacijski oblik pokazao najučinkovitijim pri jamčenju skrbi, nadzora i uživanja golog života." Mnogo je otvorenih pitanja kada je u pitanju jugosla-

venska drama i sudbina post-jugoslavenskih zemalja. Tom dramom je cijeli svijet bio zaokupljen čitavu jednu deceniju, a da se adekvatna rješenja nisu pronašla. Međutim, u svakom zlu postoji nešto dobro. Miroslav Krleža je imao jedno slikovito zapažanje kada je u nekom potpuno drugom kontekstu rekao – *vuče se kao luda, na repu balade*. U toj evropskoj kompoziciji, Bosna je kao Krležina luda koja se vuče na repu balade. Najbolje od te Unije smo propustili, ali možda baš zbog toga, zbog tolike oskudice i pretrpljene nepravde, budemo spremni za jedan bolji svijet, svijet koji bi mogao biti mnogo bolji od Europe. Viktor Ivančić je prema svemu tome sumnjičav, ali je konstatirao u jednom svome tekstu da je bolje da *budemo integrirani nego da tavorimo kao jedno izolirano ostrvo*.

Samo ako razumijemo tu bitnu povijesnu funkciju deklaracija o pravima, možemo razumjeti njihovo razviće i njihovu metamorfozu u našem stoljeću. Kada nakon potresa geopolitičkog poretka Evrope, koji je uslijedio nakon Prvog svjetskog rata, prije odstranjeni ostataka između rođenja i nacije izbije na vidjelo kao takav i Država-nacija zapadne u trajnu krizu, pojavljuje se fašizam i nacizam, dakle dva pokreta koja su u navlastitom smislu biopolitička, koja dakle iz prirodnog života čine mjesto par excellence suverene odluke.

G. Agamben, *Homo sacer*

Već je naprijed bilo govora da se na našim post-jugoslavenskim prostorima ideološki koncepti oblikuju u odnosu na globalne centre moći. Sve ideološke struje su samo jedan produžetak u malom, koji naše prostore zapljuskuje od strane društvene moći višeg stepena. Međutim, tih struja ima tako mnogo, jer se prepliću i prožimaju, budući da su u stanju stalnih preobražavanja i mijenjanja pozicija. Komunizam istočno-evropskih zemalja je posjedovao svoj stub u Rusiji, tj. Sovjetskom Savezu, dok je Država-nacija jedan koncept na kojem se zasniva Europska Unija, a njena kičma je njemačka ekonomija. Njemačka je idealan primjer Države-nacije. Pad Berlinskog zida bio je početak oblikovanja jednog novog konteksta, koji je podrazumijevao urušavanje komunizma u Europi, a time i potiskivanje dominacije Rusije na rubove europskog kontinenta. Upravo spomenuta preraspodjela moći u Europi je proizvela krizu na jugoslavenskom prostoru, na kojem se odvio proces prelaska iz jednopartijskog komunističkog sistema u jedan novi kon-

cept Države-nacije. Ali taj proces nije bio uspješan. Stanje velike ekonomske krize, koji je pratio sumrak jugoslavenske stvarnosti, proizveo je veliki broj deformacija, a neke od njih su zapravo etno-nacionalizmi koji su se borili za princip Države-nacije i koji su preobrazili u fašistoidne.

Tog se problema upravo dotaknuo i Giorgio Agamben u navedenom djelu. Radi se o tome da se fašizam pojavljuje u stadijumu kada Država-nacija zapadne u krizu. U modernoj Europi, Europi sadašnjeg trenutka, odvijaju se mnogi zanimljivi procesi. Ekonomska moć u Europskoj Uniji je centralizirana, obodi Unije, čak i ako su njen integralni dio, u smislu punopravnog častva, bore se s ekonomskom krizom, odnosno odlijevanjem radne snage u ekonomski moćnije zemlje, prije svega Njemačku.

Tako se u tom kontekstu mnogo govori u evropskim medijima o stanju ekonomije u jednoj Bugarskoj, Rumuniji, i sličnim zemljama. Potom je tu aktualna migrantska kriza, odnosno jedan ogromni val izbjeglica, koji stihijski nadire iz kriznih žarišta blisko-istočnih zemalja i iz Afrike, preko Mediterana, 'nasukava' na tlo evropskog kontinenta. To je sve još uvijek donekle podnošljivo, jer Evropska Unija posjeduje velike kapacitete, kada je u pitanju integracija.

No šta će se s tim ljudima dogoditi u budućnosti, ukoliko Država-nacija, na kojoj je zasnovana Evropska Unija, zapadne u krizu, na način da ta ekonomska kriza proizvede jedan novi oblik fašizma što je vrlo moguće, o čemu govori i Giorgio Agamben analizirajući stanje koje je prethodilo Drugom svjetskom ratu. Tada bi se moglo dogoditi da milioni i milioni ljudi, koji su unutar Države-nacije shvaćeni kao strano tkivo, postanu višak, kao nešto što Država-nacija ne može integrirati u vremenu ekonomske krize. Tada bi nastupila egzistencijalna drama epskih razmjera, jer milioni ljudi ne bi mogli da se vrate na prijašnja staništa, jer ih tamo ne čekaju nikakvi egzistencijalni uvjeti, dok im Država-nacija reže granu na kojoj sjede, odnosno onemogućava im opstanak. Takve okolnosti su proizvele holokaust kad su se na udaru njemačkog nacizma uz protivnike Hitlerovog režima, našli prije svega Jevreji. Njihova povijesna krivica takvih razmjera bila je i usljed toga što je to, u to vrijeme, bio bezdomni-narod mada je imao jake finansijske temelje i kao takav postao velika prijetnja za bio-politiku arijevske uspostavljene Države-nacije.

Agamben je, također, pisao o toj ulozi Jevreja unutar fašizma Država-nacije: "Istrebljenje Židova u nacističkoj Njemačkoj u ovom svjetlu pridobiva radikalno novo značenje. Kao narod koji se odupire integraciji u nacionalno političko tijelo (pretpostavlja se naime da je svaka njegova asimilacija zapravo samo simulirana), Židovi su predstavnici *par excellence* i gotovo živući simbol naroda, onog golog života kojega moderna nužno stvara u svojoj unutrašnjosti, ali nazočnost kojega ne uspijeva više ni na koji način tolerirati. I u lucidnom bijesu, s kojim njemački *Volk*, predstavnik *par excellence* naroda kao jedinstvenog političkog tijela, pokušava jednom zavazda dosegnuti uništenje Židova, moramo vidjeti ekstremnu fazu unutarnjeg rata koji dijeli Narod i narod. S konačnim rješenjem (koje, nimalo slučajno, uključuje i Cigane i druge neintegrirajuće narode), nacizam opskurno i zaludno pokušava osloboditi političku scenu Zapada od te nesnosne sjene e da bi konačno proizveo njemački *Volk* kao narod koji je ispunio izvorni biopolitički prijelom (zbog toga su nacističke glavešine tako uporno ponavljale da, eliminirajući Židove i Cigane, oni uistinu rade i za druge evropske narode)..."

U sadašnjem kontekstu krizi je izloženo sve što se ne može integrirati, ili se jako teško može integrirati. Mislim da će ta kriza zahvatiti sve slavenske istočno-evropske zemlje (a balkanske zemlje su već mnogo bile izložene). Neke zemlje, kao što su Češka i Poljska, jako su dobro integrirane, posebno jer se radi o katoličkim zemljama, koje se ne opiru integraciji, ali već je u Ukrajini jedna konstantna kriza, jer postoji snažan pritisak iz Rusije. Mislim da su zemlje post-jugoslovenskog prostora na sličan način razapete kao Ukrajina. U svakom slučaju se radi o zemljama, koje su svojevrsna kolateralna šteta u odmjeru snaga globalnih centara moći – prije svega Njemačke i Rusije. Potom se postavlja pitanje sudbine Muslimana s Balkana, koji su, također, društveni element, kojeg Država-nacija, teško ili nerado integrira. Mnogo je tih struja, raznih društvenih frakcija, koji se opiru integraciji, a koji su time izloženi jednom ekonomskom ropstvu. Sadašnja Europska Unija još uvijek posjeduje velike kapacitete integracije, tj. ne pokazuje manjkavosti na ekonomskom planu, koji najčešće proizvede ideološke potrebe, koji na kraju izrode pokrete kakav je fašizam ili slične ekstremne pokrete. Međutim, ekonomski nesrazmjer je i dalje očajno veliki i, čini se, da postaje sve veći. Time su egzistencijalnom udaru najviše izložene rubne zemlje, kakva je Bosna i Hercegovina, 'idealna' za pometnju koju može da izazove mračno zasnovan

koncept državne ideologije. Riječ je o etno-nacionalnim ideologijama koje podrivaju civilizacijske vrijednosti i samo dolivaju ulje na vatru ratom poremećenim odnosima. Takvo stanje proizvodi jednu "sivu zonu" u kojoj buja podzemlje, kriminal, koja proizvodi masovno iseljavanje.

Potrebno je navesti još nekoliko zapažanja kada je u pitanju bio-politika Države-nacije. Bio-politika Države-nacije je jedan organizam, koji ima svoju primarnu strategiju koja se zasniva na održanju nacionalnog tijela, odnosno bića. Svi drugi ciljevi su podređeni toj potrebi. U takvom kontekstu, svi oblici stranog "društvenog tkiva" bivaju instrumentalizirani, odnosno podređeni bio-politici Države-nacije. Moćne ekonomije posjeduju mehanizme da (zlo)-upotrijebe radnu snagu perifernih zemalja čime ih drže u trajnom stanju ekonomske podređenosti. Ne samo to, moćne ekonomije na različite načine koriste tržište slabo razvijenih zemalja. Ukupna proizvodnja je zasnovana na podjarmljivanju tržišta slabo razvijenih zemalja, što uključuje i jeftinu radnu snagu. O tome govori Debord: "Jedini način da se izbegne ova posledica automatizacije (ili bilo kod drugog, manje ekstremnog načina za povećanje radne produktivnosti), koja vodi ka smanjivanju ukupnog obima nužnog radnog vremena, jeste stvaranje novih poslova. Tom cilju služi rezervna armija nezaposlenih, koja se uglavnom regrutuje za tercijarni sektor, usluge, kao pojačanje trupama zaduženim za distribuciju i glorifikaciju najnovijih roba; na ovaj način zadovoljava se jedna stvarna potreba – za sve masivnijim propagandnim kampanjama, koje treba da navedu ljude da kupuju sve nepotrebne robe."

Koliko je navedena problematika izražena, postaju svjesni tek oni koji su imali dodira s ekonomskim surovostima integracije. Najčešće ljudi misle da je Europska Unija raj, prostor blagostanja,. O tome se stalno vergla u medijima, kao svjetlu koje nas čeka na kraju tunela. Ali kad se određena zemlja suoči sa surovim diktatom tržišta velikog ekonomskog prostora sve iluzije padaju u vodu. Taj princip društvene nepravde nameće sistem ucjene. U tom smislu se mogu zapaziti podzemna strujanja koja 'mirišu' na fašizam koji bi da se vrati na pozornicu povijesti. Stoga je uključivanje u struje moderne evropske ljevice možda jedini način da se anahrone desničarske ideološke opcije potisnu barem u bliskoj budućnosti. Današnja evropska kulturna i politička scena je jako bogata i raznovrsna. A Europa je sama po sebi tvorevina

kulture i kada zaronimo u njenu stvarnost, ako ništa, zbog kulture vrijedi postati dio evropske priče. Terry Eagleton je decidan: "Ako Sjedinjene Države utjelovljuju Civilizaciju, posve svjetovni pojam, Europa simbolizira gotovo religijski shvaćenu kulturu."

Kada je u pitanju ta kulturna konekcija Bosne i Hercegovine prema evropskom kulturnom prostoru, stanje je očajno. Obično se "odavde" izvozi kultura koja je utemeljena u ratnom narativu na način da se još uvijek eksploatira žrtva i stradanje iako je od jugoslavenskih ratova prošlo gotovo trideset godina. To najbolje potvrđuju postojanja tri nacionalna kulturna društva, potpuno anahrona, koji su kulturu shvatili kao produžetak religije, dok je u postmodernom svijetu kultura produžetak tehnologije. Ali, sasvim jasno, kultura je jako širok i složen pojam. Eagleton je poučan: "Nameće se zaključak da je riječ 'kultura' istodobno preširoka i preuska a da bi nam bila od velike koristi. Njezino antropološko značenje pokriva sve, od stila frizure i navike pijenja do toga kako se obratiti suprugovoj rođakinji u drugom koljenu, dok estetsko značenje riječi uključuje Igora Stravinskog, ali ne i znanstvenu fantastiku." Prema tome, ako na planu ekonomije postoje problemi, na planu kulture Europa nudi jedno izobilje, kao i izvanredne mogućnosti integracije kroz umjetnost i kulturu. Ako smo nedorasli ekonomski, onda možemo postati sastavni dio kulturnog prostora, što post-jugoslavenske zemlje po svojoj prirodi i jesu. U tom kontekstu se nameće i problem ljevice jer ljevica u sebe uključuje više od politike – uključuje i kulturu, a ona je u pat poziciji, klinču s desnim, etno-nacionalnim ideologijama. Ako čak i ispliva, onda se ona ospori – pa se kaže, to je pro-bosanska ljevica, to nije hrvatska ili srpska ljevica a trebala bi da se pozicionira prema evropskoj ljevici. Tako bi napokon došlo do usaglašavanja tradicija anti-fašističke post-jugoslavenske ljevice s evropskom, jer je to ljevica koja je odlučno odbacila i sahranila fašističko nasljeđe, posebno u Bosni i Hercegovini. Sasvim jasno, uz oprez, da ne zanemarimo pretenzije kapitalizma da od kulture pravi robu. Na to je upozoravao Debord: "Kada društvo jednom shvati da zavisi od ekonomije, ekonomija počinje da zavisi od društva. Kada podzemna snaga ekonomije dostigne tačku vidljive dominacije, ekonomija gubi svoju moć. Ekonomski Id mora biti zamenjen sa Ja. Do ove promjene može doći samo iz sâmog društva, iz borbe unutar društva. Njen ishod zavisi od ishoda klasne borbe, koja je u isto vreme proizvod i proizvođač ekonomske osnove istorije."

Zaključak: tehnologija prirode i priroda tehnologije

Čovek, to "negativno biće koje jeste samo u meri u kojoj potiskuje Biće", ne može se razlučiti od vremena. Čovekovo prisvajanje sopstvene prirode u isti mah je i njegovo shvatanje razvoja sveta. "Sama istorija je deo prirodne istorije, preobražaj prirode u čoveka" (Marx). I obrnuto, ta "prirodna istorija" ima svoje stvarno postojanje samo u procesu ljudske istorije, jedine osmatračnice s koje se može obuhvatiti istorijska celina (kao modernim teleskopom, koji omogućava našem pogledu da se vrati unazad kroz vreme i da posmatra udaljavanje galaksija na rubovima univerzuma). Istorija je uvek postojala, ali ne uvek u svom istorijskom obliku. Temporalizacija čoveka, koja se odvija kroz društvo, isto je što i humanizacija vremena."

G. Debord, *Društvo spektakla*

Pojmovi kao što su priroda i tehnologija se prožimaju sve više. Nema nikakve sumnje da priroda posjeduje osobine tehnologije, osobine mašine – samo što je u tom slučaju riječ o organskim strojevima. Nepoznati pokretač, pokreće gibanje svijeta, cirkulaciju životinja i ljudi. U svim tim stvorenjima na Zemlji utisnut je pečat tehnologije, samo što je riječ o drugoj vrsti tehnologije, one koju je razvio sam čovjek. Čovjek podražava tehnologiju organskog stroja. Organizam treba srce da bi mogao biti u pokretu, dok je čovjek izumio i ugradio motor u automobil, koji je poput srca u organizmu čime se ulazi u samu tajnu stvaranja. To da se nekim nepoznatim laboratorijama svemira mogao proizvesti DNK- kod je prihvatljivo, ali kada se u to uplete priroda duha, jer ne samo organsko tkivo, nego i sam duh se prenosi preko tih neobičnih supstanci kudikamo teže je objasniti. Kako objasniti prirodu duha? Njegovu fenomenologiju možda je najbolje istražila filozofija, ali i teologija – kroz dugu tradiciju tih disciplina, koja se zasniva na jednom sistemskom, složenom ispitivanju fenomena duha kroz vrijeme, iz generacije u generaciju. Mnogo toga je iznutra razjašnjeno, kada je u pitanju priroda duha, jer duh ima sposobnost da sam sebe posmatra i osluškuje.

Ali na koji je način taj duh povezan s organizmom koji djeluje kao stroj, ipak osuđen na smrt? Postoje li mogućnosti van-tjelesne egzistencije duha? Pitanja su to koja more današnju civilizaciju. U prirodnom organizmu sam

duh posjeduje svoju školjku, međutim, kada je u pitanju tehnologija, čovjek ne može da proizvede duh i da ga usadi u mašinu. Zato je problematika vještačke inteligencije jedna od važnih tema u suvremenom svijetu. Sasvim jasno, vještačka inteligencija se ne može porediti s prirodnom, duhom, ali neki uspjesi na stvaranju vještačke inteligencije postoje, kao što postoje i zloupotrebe a one bi u budućnosti mogle potpuno promijeniti tokove civilizacije, kao i samu organizaciju života na Zemlji. Upravo na tom polju mogu se pojaviti najveći otpori de-humanizaciji koju nameće tehnologija kontrolirana kapitalom jer upravo spoj tehnologije i kapitala je u stanju da proizvede novi oblik totalitarizma – totalitarizma budućnosti kao učinkovitijeg od nacizma i fašizma. Mnogo je filmova i knjiga u kojima se predviđa takva vizija budućnosti.

Mi raspršeni po post-jugoslavenskim stvarnostima na svim mogućim poljima zaostajemo. Čini se da su proizvodi ideološko-političke prirode potpuno obuzeli javnost, zaokupljenu navedenim ideološko-političkim cirkusom bez ikakvog uvida u svjetske tokove i procese. Može biti da je preduzeće za balkanske propale ideologije, odakle se koordiniraju politički procesi na našim prostorima na izdisaju. Međutim, vladavina nad društvima budućnosti će se odvijati na mnogo sofisticiraniji način, nego što je to ideologija, koja će kao neefikasna biti odbačena. Terry Eagleton je još prije jednu deceniju pisao da je nastupilo ili nastupa jedno postmetafizičko stanje, stanje koje se oblikuje nakon kraja postmoderne, ali na naše prostore svi talasi globalnih promjena dolaze s velikim zakašnjenjem, a čak kada dođu, prihvataju se jako sporo. Motiv za pisanje ovoga teksta je svojevrсна reminiscencija na ogled koji sam napisao 2010 godine pod nazivom "Postmoderni totalitarizam – šta je to"? Mnoge teze o društvenoj stvarnosti iznešene tada pokazaće se istinite. Promjene su zaista jako spore i trome i svjedoče o neobičnom post-totalitarnom ekonomskom ropstvu. Mnogi pozitivni procesi koji teže usvajanju nove kulture života, uveliko se odvijaju, ali istovremeno, to paralelno nestajanje "starog svijeta" traje i traje.